

Научно съобщение

Пиринка Пенкова

(Калундборг, Дания)

Два превода от "Четири слова против арианите" на Атанасий Александрийски

В славистиката се е утвърдила тезата¹, че Константин Преславски в 906 или 907 г. превежда "Четири слова против арианите" от Атанасий Александрийски. Всички преписвачи на петте ръкописа от XV в., които съдържат най-ранната известна версия на "книга афанасъ", отбелязват времето на превода и името на извършителя : Преводачът, епископ Константин, ученик на Методий, архиепископ Моравски, е превел по заповед на българския княз Симеон книгите, наречени "Атанас" в 6414 г. от сътворението на света, а ги е преписал монах Тодор, син на брата на Симеон Докс, на устието на Тича, в 6415 г.² Обозначението на индиктите (въ лѣто .ѣ. ѣ. є. индѣ .дѣ.) след посочените години от сътворението на света могат да съответстват на тези календарни години само ако се отчете транслитерацията от глаголически на кирилски букви; годините, които съответстват на посочените индикти, са 6415, т.е. 907 г. за времето на превода, и 6416, т.е. 908 г. за преписването (Vaillant, 1954, 7). Датата за смъртта на Борис на 2 май (мѣца мѣа въ .ѣ днь. сѣботнѣ вѣр') е означена със стойността на буквата в в кирилицата. Годината на покръстването, означена по прабългарския календар като "година на кучето, пети месец" (въ лѣ єтх' вѣх'ти), отговаря на 866 г., това не е годината обаче, за която се смята, че се е покръстил самият княз Борис (864). Посоченото място на преписването - на устието на Тича (Камчия), при новопостроената Златна църква, - указва

¹ Литература у А. Милев, Старобългарският превод на „Четири слова против арианите“. – *Старобългарска литература*, 2, 1977, 61–73; Илия Цоневски, Атанасий Александрийски, *Кирило-Методиевска енциклопедия*, София, 1985, 134-136; Ана Стойкова, Константин Преславски, *История на българската средновековна литература*, София, 2008, 244.

² За ръкописа и цитираната приписка вж. Vaillant, A. Discours contre les Ariens de Saint Athanase. Version slave et traduction en français. Sofia, 1954, 6–17. Освен ръкописа от сбирката на Погодин №968, известен като Новгородски препис от 1489 г., днес са познати още четири от XV в.: Синодален №20, днес в Държавния исторически музей в Москва, преписан в манастира Св. Николай Вяжицкий и описан детайлно от **Горский**, Невоструев, Описание 1859, 32-33; Йосифо-Волоколамски, XV в., ф.113, № 437, Препис от сбирката на А.Н. Овчинников, сега в Румянцевския музей (РГБ) в Москва, ф. 209, № 791; Препис от сбирката на П.Н. Никифоров, ф. 199, № 59 в Румянцевския музей (РГБ) в Москва; Руската държавна библиотека в Москва XVI в. Сбирките на Никифоров и Овчинников са включени в *Предварительный список славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. (Для Сводного каталога рукописных книг, хранящихся в СССР)*. Сост. А. Турилов, Москва, 1986).

мястото, в което е работил Тодор Доксов, но не и пребиванието на самия Константин. По езикови данни преводът на Константин, написан на глаголица, би могъл да бъде извършен според Ваян и в Охридско (Vaillant, 1954, 11). Успението на Борис на 2. май съвпада с датата на смъртта на самия Атанасий Александрийски, на тази дата в чети-минеите преписват житието на Атанасий Александрийски и превода на Четири слова против арианите³. В непубликуваната част на ръкописа има графични данни за следи от глаголица, например лигатура от знаците ѿѿ.

Едно важно научно откритие за източника на Преславския превод бе направено в 2014 г. благодарение на новото издание на гръцкия текст на Словата и на събраните разночетения от достигналите до нас гръцки ръкописи от X-XIV в.. Новите свидетелства за Трите автентични слова на Атанасий⁴ дават възможност да се докаже, че славянската версия се опира на гръцки архетип, означен от издателите като традиция *x*, при това славянският е най-близък до разночетенията в най-архаичния от ръкописите, датиран към X в., Atheniensis gr. 428 (За Atheniensis gr. 428 вж. Tetz 1998: 76). В Atheniensis gr. 428 са преписани 21 съчинения на Атанасий и само в този ръкопис като Четвърто слово е преписано не Псевдо-Атанасиевото Четвърто слово, а "Окръжното послание на Атанасий до епископите в Египет и Либия", както е и в славянския превод⁵.

Славянските примери, приведени тук, са ексцерпирани от подготвеното за печат "Второ слово против арианите" по ръкопис Пог. 968, пагинацията продължава приетата от издателя на първото слово А. Ваян номерация на листовете. Съгласуването с разночетенията по разклоненията от архетип *x* е най-разнообразно: спазване на словоредата, избора на същите глаголни времена, избора на същата семантика при многозначните думи, добавките и пропуски в текста.

Ето и няколко примера от началото на Второто слово за изпускане на думи и изрази, които липсват в архетип *x*; цифрата след гръцкия сочи страницата в гръцкото издание на Tetz 1998:

66б13-14 ѢЖЕ ВЪВЪШЖ ЁМОУ ОТЬЦОУ СВОЕГО СЛОВЕСЕ, εἶναι αὐτὸν φύσει πατέρα τοῦ ἰδίου Λόγου,
x изпуска φύσει 178

³ Weiher, Šmidt, Škurko 2007 We i h e r, E., S. O. Š m i d t, A. I. Š k u r k o. Die Grossen Lesemenäen des Metropolitens Makarij, Uspenskij spisok, 1.–8. Mai (=Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, 39). Freiburg i. Br., 2007.

⁴ Гръцкият текст е по изданието на T e t z, M. Hrsg., Metzler K., Savidis K., Oraciones I et II contra Arianos, Athanasius Werke. Erster Band, Die Dogmatischen Schriften, 2. Lieferung. Berlin–New York, 1998.

⁵ Stegmann, A. Die pseudoathanasianische "IVte Rede gegen die Arianer" als ein Apolinaris gut, Rottenburg, Bader, 1917, 43-87. Гръцкият текст на Четвъртото слово е анализиран и публикуван от M. Vinzent, *Pseudo-Athanasius, Contra Arianos IV, Eine Schrift gegen Asterius von Kappadokien, Eusebius von Caesarea, Markell von Ankyra und Photin von Sirmium*, Supplement s to Vigiliae Christianae, vol. XXXVI, 1996, Leiden, New York, Köln.

6961 сътворѣние ѥ зъдѣние не вѣдетъ ποιήμα ἢ κτίσμα, С ποιήμα ἢ καὶ κτίσμα, х (без Atheniensis) изпуска ἢ καὶ κτίσμα 181

70a18-19 ѣже сѣдѣ приимати. ѣже благословествѣти сѣ сѣноиѣ. τὸ κρίνεσθαι, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ εὐλογεῖσθαι καὶ ἐπιτιμᾶσθαι, х изпуска καὶ ἐπιτιμᾶσθαι 182

71621-22 сѣшпогю ѡтъ земли чловѣкъскж плѣтъ. τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα, х има γῆς ἀνθρωπίνην 184

72a3 тѣжде сы ѥ не измѣнѣаше сѣ Ὡспер оῦν ὁ Ἀαρὼν ὁ αὐτὸς ὦν οὐκ ἠλλάσσετο, х изпуска Ὡспер оῦν ὁ Ἀαρὼν 184

73a13-15 пагль глаголааше вѣрна сѣшита сътворѣшдогъмогъ ѣго. ѥ не ѡ ѣстѣствѣ ѣго. (цитат от Апостола, Послание към евреите 3.2), Παῦλος ἔλεγε, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου, х (без Atheniensis) изпуска πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Λόγου 185; Atheniensis има τοῦ Λόγου, αὐτοῦ 185

75a4-5 ѥко ренѣно ѣсть. ѥли сътворенѣ, ѥли зъдѣнѣ, ѥли съплѣсканѣ; Ἔως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, καθάπερ προείρηται, εἴτε ἐγένετο, εἴτε πεποιήται, εἴτε ἔκτισται, εἴτε πέπλασται, х изпуска εἴτε ἐγένετο 187

77a14-16 прѣдѣлагѣхомъ слова. ѣже вѣда вѣ вѣ. παρετιθέμεθα τὰ ῥητὰ τὸ, *Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστὴν*, х изпуска *ὑπερασπιστὴν*, .

8661-2 ѥ ѡ не съпасѣниоѣ вѣѣ вѣвати. καὶ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων γίνεσθαι τε καὶ συνίστασθαι, х изпуска τε καὶ συνίστασθαι 201

88a1 ѡбличѣтъ везакѣние ѥхъ. ἐλέγξειεν ἂν τις αὐτῶν τὴν ἄνοиαν, х ἄνοиαν; ἄνοиa е съмышлѣние

Текстът в Пог 968 е сверяван по гръцки ръкопис, разклонение от архетип х:

7262-3 кто сего сътвориѣ чловѣка. есть, в полето е добавено кто же пѣкы сѣце въпрашанѣ вѣвѣ. не ви ѡтъвѣштѣлѣ, ѥко ѡтъць сътвориѣ ѣго ѣсть чловѣка. τίς τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον; Τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀλεκρίνετο, ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον, х (без Atheniensis) изпуска Τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀλεκρίνετο, ὅτι ὁ Πατὴρ τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον.

Преводът на Словата в Пог. 968 е буквален, с ред чужди на старобългарския конструкции като членуван инфинитив в косвен падеж. Ако се съди по вътрешната синонимия, текстът е събран от различни подлоги, например вышнии и земьнии за ключовото понятие τῶν γενητῶν. Друга особеност на превода в Пог. 968 е изборът на съответствия на ключовите теми в егзегезата на Атанасий, означени със същичество и естество.

В Учителното евангелие на Константин Преславски сжцъство е ‘божествената същност’ (οὐσία), а естество е материята (φύσις), естествование за ὑπαρξις е ‘битие по аналогия’ в смисъла, вложен от Василий Велики⁶. В достигналия до нас превод на Второто слово в Пог. 968 тази първоначална семантична опозиция е заменена с нова: естество е ‘божествената природа’, сжцъство е ‘човешкото естество’.

Анализът на библиейските цитати, които съставят около 18% от думите в текста, показва, че преводът на цитатите е направен директно от гръцкия протограф, без сверка с Кирило-Методиевите преводи, но с ред преславизми⁷. Изглеждаше ми малко вероятно познатият ни с виртуозния си старобългарски език поет и Методиев ученик Константин Преславски да не е използвал евангелския и апостолския превод Учителите. Допусках съществуването на друг преводач, който е останал в сянката на Константин Преславски. Този друг е владеел отлично гръцки и буквалният превод би могъл да бъде обяснен с желанието да се предостави на обучаващите се свещеници превод, който да ги "потопи" в гръцката стихия на Атанасий. Подобна практика има с някои латински преводи от Атанасий, един свободен и един буквален превод на същото съчинение.

Допуснах, че буквалният превод би могъл да попадне в Новгород чрез посредничеството на Света гора заради известна близост на езика в Пог. 968 и в "Посланието на патриарх Фотий до Борис-Михаил". Темата за Никейския събор и ортодоксалната догма за Св. Троица обединява двете съчинения. Предположението, че "Посланието" най-вероятно е било преведено за владетеля до 866 г.⁸, ми даде повод и за хипотезата, че тези буквални преводи може би предхождат по време дейността на Константин Преславски и Йоан Екзарх след 886 г. и съгласуваната им теоложка платформа. В канцеларията в Константинопол и Плиска вероятно са имали преводачи от гръцки на славянски, но въпросът за "канцеларски" преводи не е бил поставян досега преди всичко заради разногласията по датирането на старобългарските азбуки.

⁶ A. Choufrine, The development of st. Basil's idea of hypostasis, *Studi sull'Oriente Cristiano*. Т. 5 (7/2), Roma, 2003, 7–27. Превод на руски в: *Проблеми теологии*. Материали Третьей международной богословской научно-практической конференции, посвященной 80-летию со дня рождения протопресвитера Иоанна Мейендорфа. 2–3 марта 2006 г. Вып. 3. Ч. 2. Екатеринбург, 2006.

⁷ П. Пенкова, Библиейските цитати в старобългарския превод на Второто слово против арианите, *Старобългаристика*, XXXVIII (2014), 49-60

⁸ И. Илиев, Фотий. – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 4. София, 2003, 297.

Не знаем дали Константин Преславски е направил един друг, свободен и съобразен с особеностите на старобългарския език превод през 906 г., написан на глаголица и различен от познатия ни по Пог. 968 пословен и поморфеман превод. Една възможност за проверка на хипотезата бе да се проверят вторичните свидетелства по превода на Второто слово. От следходниците на Атанасий ще спомена само онези богослови до VI в., които заемат пасажи от Второто слово срещу арианите; техните свидетелства са основни за реконструкцията на гръцкия текст на Второто слово, познат най-рано по преписи от X в.⁹. На славянски цитати от Атанасий, заимствани в съчиненията на монофизити като Теодорит Кирски (393 – с. 457) и Тимотея Аелурус или на полемиста срещу несторианската ерес Северий Антиохийски (465-538) биха могли евентуално да бъдат открити в бъдеще по флорилегиите.

За целта на бъдещи сравнителни изследвания ще приведа пример от Теодорит:

Теодорит Кирски (Theodoret of Cyrus, Θεοδώρητος Κύρρου) в полемичното си съчинение Eranistes (съставено около 447-448), което е единствен флорилегий от предхалцедонската епоха, цитира глава 70.2 от Второто слово: Καὶ ὡσπερ οὐκ ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῆς κατάρας, εἰ μὴ φύσει σὰρξ ἦν ἀνθρωπίνη, ἣν ἐνεδύσατο ὁ Λόγος· οὐδὲν γὰρ κοινὸν ἦν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον· οὕτως οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἴδιος αὐτοῦ ἦν ὁ Λόγος, ὁ γενόμενος σὰρξ. Διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη γέγονεν ἡ συναφή, ἵνα τῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἄνθρωπον, καὶ βεβαία γένηται ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ. Οὐκοῦν οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸν Υἱὸν ἀρνεῖσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην αὐτὸν εἰληφέναι ἐκ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου. **Тѣмъже ѡтѣмѣшъ тѣшѣи сѧ сѧшта отѣца сѧтѣствомъ, и присньна сѧшта ѣства ѣго сына вихѡ свободили сѧ ѡ грѣха и ѡтѣ клѧтвы. ѡште не би родомъ плѣтѣ ѡловѣчьска въ нѧже ѡвлѣче сѧ слово. никака же бо ѡбъштина би была намъ съ тѧждимъ, тако не би ѡбоже ѡловѣкъ. ѡште не родѡ ѡтѣ ѡтѣца. и истово и своего было слово вышѣе плѣтѣ, того бо рѧ таково высть съветаніе. да по сѧтѣствное божьства. причитаѣ сѧштѧго сѧтѣствомъ ѡловѣка. и твърдо вѧдѣ съпасеніе, и ѡбоженіе ѣго. тѣмъже ѡтѣмѣшъ тѣшѣи сѧ сѧшта отѣца сѧтѣствомъ, и присньна сѧшта ѣства ѣго сына да ѡтѣмѣшъ тѣтѣ сѧ. и истовѧжъ плѣтѣ ѡловѣчьскѧ ѡтѣ маріа приснодѣвица приімъша. От този цитат има извлечение (глава 70.13) във Florilegium Marcianum (CPG 9021) с разночетене в латинския превод *áidios* вместо *ídiος*, преведено с *consempiternum*. Същата семантична**

⁹ М.Тец привежда списък на цитатите от редица следходници на Атанасий, посочвайки съответната глава от Словата срещу арианите с инципит, Tetz, 1998, 92-104.

замяна намираме и в славянския превод: присньна сжшта ёства (ёго сына), за ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας; присносы в старобългарския канон превежда αἰδιος, докато за ἴδιος очакваме свои, proprius, conjunctus. Срв. и превода на Ὡς γὰρ ἴδιον περὶ τοῦ Λόγου εἶπεῖν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὕτως ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι. (глава 8.16) в 72a25-27 ἰакоже во на́приснѣ ѿ словеси рѣшти. ѿспрѣва вѣ слово. та́кожде ѿловѣкѣ на́приснѣ свое ёсть ѿ быти. ѿ сътворѣнж быти. Преводът на ёк тоῦ Πατρὸς εἶναι φύσει със сжшта отъца сжтьством отговаря с избора на сжтьством (може би сжштъствомъ) на старобългарската терминологията за Бога в теоложкия регистър на ранната Преславска школа¹⁰.

С любезната помощ на сътрудниците от Хилендарската стая в библиотеката на Университета в Охайо¹¹ се запознах с неизследван флорилегий, преписан в XV в., в който има превод от Трите слова на Атанасий. В този ръкопис извадките от глави 2.7–28 и 3.9–14 потвърдиха догадката ми за съществуването на втори и досега неизвестен превод. Ето няколко примера от началото на Второто слово, които не оставят съмнение, че става дума за различен превод, а не редакция. Първият текст е от Пог. 968, вторият след гръцкия е от този ръкопис, чиито данни засега запазвам като обект на бъдещи проучвания: 66a26-27 аште оὔτῳ не порόдно ёсть. сáмо вόжие ёстьство. Εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν αὐτὴ ἡ θεία οὐσία аще ли же непλῶродно је то вжѣтвеное сшцъство, от флорилегия, лист 170a,; 66b4-5 расыпажштѣ ёже по сжтьствоу. како хотѣште прѣдлага́ти ёже по воли не срамлѣжтъ сѧ, Καὶ ἀναπροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλοντες и ѿметающе же еже по юстѣс како еже по хотѣнїю прѣдлагающе не срамлѣжтѣ; 66b5-7 аште же вѣнѣшна ѿ не сжшта прѣвѣе. хотѣ же да сжтъ сътворѣтъ. Εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, аще ли же соутъ изъвѣнѣ и не соуше прѣвѣе. хотѣ же та быти съдѣтел'ствѣтъ.

От съпоставката се вижда, че по отношение на опозицията сшцъство-естъство новооткритият превод отговаря на теоложкия регистър на Константин Преславски. Предстои да бъде направен анализ на езика в по-голям брой сегменти от Атанасий в този много обемист флорилегий, за да можем да кажем какъв е произходът на този превод.

¹⁰ П е н к о в а, П. Две богословски концепции и техните граматически регистри в Преславската книжнина. Старобългаристика, XXXVII (2013), 1, 15–29.

¹¹ Авторката благодари на сътрудниците от Университета в Охайо и на монасите от Хилендарския манастир за предоставената ѝ възможност.

Езикът на Словото в Пог. 968 насочва към поне два различни славянски извода: една част в началото, в която ἐκκλησιαστής е преведено с църковница 70a7, и друга в края, с заемката екклизиасть 131a26. В последните ръкописни страници се срещат и редките думи ко҃р҃ѣл҃къ҃ и вл҃ъх҃чнн, пак там инфинитив е преведен не с инфинитив, а с определена глаголна форма, срв. 132a23-25 да не вѣно водѣ прии҃ѣшаа, о҃҃краде҃тъ истин҃ж. тѣ во зѣжд҃жшти и сѣдѣ҃телна е҃сть. ѡбразѣ же е҃а вѣзѣжд҃ае҃тъ с҃а вѣ дѣлѣх҃". пакѣ и ѡбраза е҃же по ѡбраз҃ж· ѿна мѣ, τὸν οἶνον ὕδατι μίσγων, κλέπτειν δοκῆ τὴν ἀλήθειαν. Αὕτη μὲν γὰρ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστιν· ὁ δὲ ταύτης τύπος ἐγκτίζεται τοῖς ἔργοις, ὥσπερ καὶ τῆς εἰκόνας τὸ κατ' εἰκόνα. Ἀρχὴν δὲ ὁδῶν λέγει, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη σοφία. В приведения пример става дума за Премъдростта като съ-демиург, "отпечатъкът на Премъдростта се внедрява в делата като образ на образа" (превод на автора). Тук има о҃҃краде҃тъ истин҃ж за κλέπτειν δοκῆ τὴν ἀλήθειαν, "да открадне истината чрез изгледа и", преводачът изпуска докῆ; преводът на τύπος и εἰκών не е специфициран, както е в примерите 131a10 такѣ бы҃сть к҃р҃ѣл҃къ҃. и҃же вѣ дѣлѣх҃ прѣм҃дрости. да пакѣ рекох҃". мир҃ъ да знае҃тъ свое҃го содѣ҃телеа словесе и тѣмь отца. Οὕτω δὲ γέγονεν ὁ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σοφίας τύπος, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ὁ κόσμος ἐν αὐτῇ γινώσκῃ τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν Λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα; и 132a12 за отпечатъкът и образа на Бога в църквата: са҃лоу ѡн҃гда гон҃ашт҃ж цр҃к҃въ, вѣ ней кр҃ѣл҃къ҃ е҃го вѣаше и ѡбразѣ. καὶ Σαύλου τότε διώκοντος τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν ἧ τύπος ἦν αὐτοῦ καὶ εἰκόν. От друг пример има ѡбразѣ и ко҃р҃ѣл҃къ҃ само за εἰκών131a7 ѡбразѣ е҃го и ко҃р҃ѣл҃къ҃ вѣ дѣлѣх҃ зѣжде҃тъ с҃а. пакѣ самь сѣ глет҃ъ. διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτοῖς ἔργοις εἰκόνα κτισθεῖσαν αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὸς ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. От примерите става ясно, че има сегменти, които не следват буквално познатия ни гръцки. В тази втора част има единичен случай за превод на инфинитива с да-форма 119a24-25 хот҃а҃тъ да прѣвѣн҃ць вѣдѣ҃тъ всеа твари. πρωτότοκον αὐτὸν θελήσουσιν εἶναι πάσης τῆς κτίσεως. Пак там има и един пример, който може да се тълкува като членна форма: 127a17-18 ни вѣша мнѣли хо҃лоу словеса та. οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα. Само в тази част сложните форми на прилагателните и причастията превеждат и членувани съществителни, напр. 121a27 недост҃а҃тъ҃уноє вѣловѣ҃ковое. совож сѣвр҃шнѣтъ, τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἑαυτοῦ τελειώση.;131a13 занѣ знаѣноє внѣ. гвѣ да е в ныхѣ. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστι ἐν αὐτοῖς;. Пак в края на ръкописа има и смяна на почерка, например библейският цитат, който започва на 128b17, е преписан

от друга ръка или с подражание на друга ръка след един изпуснат пасаж, в този нов почерк има двойно удължени части на буквите ρ, ρ̄, α, буквата з излиза над и под реда, буквата α в сътворениа мира завършва със змиевидна опашка под реда, в 128625 влѣсловѣствивѣи има лигатура от ѿ, пресечено с г по средата, ери е предадено с ѣи.

Като цяло текстът на Второто слово пази лексикалното богатство на Преславската книжнина, към доказателствата за Преславски произход и транслитерация от глаголически извод спада и лигатурата -др-: ѿ и ρ, чашката на ρ е слята с дясното кръгче на ѿ, л. 125615-16, в думата прѣклѣѿрѣ.